

teni. Ez a *lugubris* tónusú Debrecen ugyan, amint Townson nevezi, nem igen ébreszti a poetai lelket: de van egy édes benne, amelly az enyímet mégis emeli, az, ami az én imádott Rousseaum előtt olly becsessé tette a *Citoyen de Geneve* titulust. Me Metellus Lare secreto Tutoque tegit etc. Egyedül annak híjjával vagyok még, hogy azoknak a vagy nagy, vagy szép lelkeknek, akiket vagy tisztellek, vagy szeretek, Nagyságod légyen az én szívemben elől-ülőjök; mellyet hogy nemes vólta szerént elfogadni méltóztassék, legfőbb instanciaképpen terjesztem Nagyságodnak kegyes színe elejébe! És ezzel magamat méltóságodnak tisztelettel ajánlván, maradok hamvamig...

[*Miskolc, 1801. júl. 7.*]

NAGY GÁBORNAK

Barátom!

Sokáig tanakodtam magamban, hogy leveletem néked írjam és tituláljam-é? vagy az Édes Anyámnak: de több okokra nézve jobbnak tanáltam, nevezetesen a levélvivőre nézve, ha azt házunkhoz útasítom. – Kéresd el, vagy ha terhedre nem lenne, menj le hozzánk s olvasd el; talám fogsz benne olyat találni, ami valamennyire interessál, kivált az agteleki barlang és Kazinczy. Az elsőre azt kérem, hogy akár magyarul fordítva, akár az eredeti franciába ne sajnáld számunkra kiküldeni Igarra, amit róla Townson *írván hagyott*, – az ő és társa nevét az esztendő-számmal láttam a kőbe felmetszelve. A másodikra azt jegyzem meg, hogy Szabó, Vrchowszky és Aszalay bizsonnyal megholtak és jobbára az amerikai himlőbe, Versegi pedig Brünben él. – Puky barátom most építetvén a Tusculanumot sok költségbe kevergődött s emiatt Vályimat most nem veheti meg: ha magad jobb

situációba vagy, adj érte, amit akarsz: felsegéllesz nyomtattatásomban, melly után most fáradozom.

— Istenünk veled!

Onga, Jul. 19-d. napj. 1801.

Csokonay m.k.

ANYJÁNAK

Szerencsésen felérkezvén jul. 1. napján Ongára Puky barátommal, 5-én Ragályra mentünk, Ragályi Gedeon urat, a Gömör vármegye vicanótáriusát, mint régi jó barátunkat meglátogatni, aki azt a szívességet cselekedte velünk, hogy maga kocsiján és költségin elvitt Agtelekre, a híres Baradla nevű barlangnak megvizsgálására. Ez a barlang fekszik Agtelek faluhoz egy fertály órányira, egy csupa kőből álló hegynek öblében. A barlang szája esik egy 27 1/2 ölnyi meredek kősziklának az alján, melly kőszikla felitől fogva az aljáig úgy áll, mint az egyenes kőfal, és magosságát lehet kétannynak gondolni, mint a Veres torony. Rémitő dolog csak felnézni is a tetejére, mellyen a látás a felhőkkel látszik határozódni. Az alján lévő lyukba gugyorodva kell bemenni, és ez az alacsony de széles torkolat mintegy fél fertályóraig tart, amikor az ember a valóságos barlangba bér, mellynek boltozatjához képest a Nagytemplom magossága és tágassága nem is hasonlítható. A kövek úgy csüggenek alá az ember feje felett, mintha mindjárt nyakába szakadnának; a hang rémitő módon zeng e tágas öbölben. Lőtünk egynéhányat, és a legszörnyűbb mennydörgés kicsiny vólt a puska ropogásához. Fáklyákkal vezettek két vezetőink, kik egyedül az utazók bérhordozásából élnek; fáklyát négy öllel vittünk be, mert ha ebből a vándorló kifogyna, soha a barlangból, mellynek még végét senki öszve nem járta, ki nem jöhetne. Ága a lyuknak sok van; mi délig egyet, délután másikat jártunk be; a többire nem

értünk. Vóltunk mindöszve kilencen. Elindúltunk tehát az első ágán, és találtunk csepegő kövekre, s az azokból épült külömbkülömbféle oszlopokra, kősziklákra, omladékokra. A csepegő kő abból áll, hogy a barlang boltozatjáról szüntelen csepeg a legtisztább, leghűvösebb víz, melly, mihelyt akár az emberre, akármire cseppen, azonnal kővé válik, és így formálódnak lassanként a legszebb figurák, mellyekből a képzelődés sok dolgokat formál magának. P. o. először láttunk egy cifra zsidó oltárt, azután pápista chorust, mellyre fel is mentünk, orgonát, barátot, királyi széket, oszlopos palotákat s a t. mellyeknek szépsége és figurája a mesterség remekjeivel truccol. Találtunk a barlang fenekén sok ezer ember- és baromcsontokat, mellyek a háborús időkbe oda futott és rejtett szerencsétleneknek csontjaik.

A barlangba hol tekergőssen, hol egyenes hosszú folyással foly el egy háromöles tiszta folyóvíz, melly olykor igen megárad és a bennlévőket odaszorítja, míg ismét el nem apad. Vannak benne a legegészségesebb és legtisztább forrásocskák, mellyekből magam is kedvemre ittam. Négy vagy öt helyen négykézláb másztunk, néhol mint a rák, hátrafelé, néhol pedig éppen hason, úgy hogy a hátunkat körholta a felettünk függő kőszikla. Másutt egy kőről más kőre vadkecske módjára ugráltunk; néhol egy hegyes kövön állván vagy fogódzván, úgy tetszett, mint ha a fáklya világánál kétfelől a pokol mélységébe néztünk volna alá; egy csuszamodás – és ezer darabokra szakadva omoltunk volna le: másutt egymás után mászkáltunk, a csepegő kődarabokba vagy társaink kezébe fogódzkodván, s az alól maradottak a felmászottakra s azoknak fáklyaikra nézven, irtózással bámúltak a toronnyi kőszikla tetején világoskodó bajtársaikra. Egy embernek, vagy csak kettőnek nem javasolnám a benne való járást, kivált akiben érzékeny a szív, és bokroskodó a képzelődés; de mi többet neveltünk mint borzadtunk; kaukleres poszturája pajtásunknak sok tréfára adott okot, a bajoskodót világosítottuk, segítettük, bátorítottuk és csúfoltuk;

melly dolog annyival is furcsábban jött ki, hogy valahányan mind annyiféle maskaráknak vagy földalatti manóknak látszottunk rongyos ruháinkba; minthogy az éles kövek közzé, a feljülről csepegő víz alá és a nyálkás földre nem jó volna hasznavehető ruhát vinni. Én egy zöld vadászhacukába, fekete kopott nadrágba; melly azonfelül is nálam kétszerre bővebb volt, mentem a barlangba; a többi is hasonló uniformisba volt: amelly, kivált a faron és a hason való mászás után rendes figurát csinált a fáklyánál. A vezetőnk pumikutyája mindég velünk járt. Azon bámúltunk legjobban, hogy a barlangnak legterheesebb és félelmesebb részeiben dámák neveit találtunk felvésvé a köveken, amint az itt megfordúltaknak szokása. Puky úr az én nevem is feljegyzette a magáéval együtt, a többek között arra a pompás kősziklára, amelly mintha sok ezer briliántokkal ki volna rakva, a leggyönyörűbb ragyogvánnyal játszik. Még a déli őgyelgésünkben ez esett, hogy egy magos kősziklára felmászván, Ragályi Zsigmond úrnak a kalapját az egyik vezetőnk (kinek az illyes és hasonló dévajkodás szokás az utazókkal) a kőszikláról egy mélységbe leejtette és maga volt, ki a káron legjobban sopánkodott; de már, úgymond, róla nem tehetünk, csak induljunk, úgymond, másfelé és nézzünk egyebet: tovább fél óránál mentünk, hol lejtőre, hol hágóra, a legdarabosabb, s legmeredekebb kőszirtokon, midőn egy mély lyukba érven, ahol már a közülünk legbátrabbnak és a legerősebbnek patientiája is ki volt fáradva, felmutatta vezetőnk a Ragályi úr kalapját, és akkor nézünk fel, hát fejünk felett 10 vagy 12 ölnyre függ az a kőszikla, mellyről a kalap a vezetőnk kötődéséből ide leesett, el kellett borzadnunk, látván, hol vólunk és most hol vagyunk.

Visszatértünk után a patakhöz bújdostunk, ahol elmaradott fáklyáinkat, ruháinkat, s eleségünket hagytuk; megmostuk a szép vízben elsározott s öszvemetszett kezeinket; s ki egy kődarabra, ki másikra leülvén, lehegve, beszélgetve, elől kértük az inasoktól Ragályról

hozott provisióinkat; gyertyákat raggattunk már itt a kőoszlopokra, s ittunk jó barátunk egészségéért, s az armádiákat is magában befogható majestaticus boltozatba dupla lövéseket tétettünk; a levegőégnek tiszta, csendes és kövér volta fáradozásinkkal együtt farkasi appetitust csináltak bennünk, elnyelő szemekkel vártuk ki szomszédunk kezéből a sült pulykát; s a kulacsok szűk szájjal látszottak kikotyogni pajtásunk torkába a frissítést, nyugalmat és örömet, melyre mindnyájunknak olly nagy szüksége volt. – Óh tokaji asszúszöllő, hogy hoztad le te a Pluto fejedelmi ebédlő szobájába, a Persephone ágyas házába, az örök éj nyugvó kanapéjára azt a bódítani nem tudó örömet, mellyel csak a földfelettiék vidúlhatnak. A kilenc kerengésű Stix, a vezető Charon, a pislogó fáklák, az Erebus gyémánt boltjai, a setétség hideg menyyezeti, a csendesség, félelem, borzadás, a köveken iszonykodó halál elfelejtette vélünk, hogy életbe vagyunk; de Te, Te visszacsorgattad belénk lapos bikfádból az életnek mind emlékezetét, mind viszonti édes elfelejtését. Itt jut eszembe, amit Kazinczytól hallottam, hogy önéki nem lehet tokajit inni anélkül, hogy egészséget ne nyerne, vagy legalább ne gondolna. Mibelénk is új életet öntött az a négy esztendő asszúszöllő bor, melyet száraz ebédünkre egy bikfa kulacsból ittunk; – múltjának is az úri asztalokra rakott aranyos, talpas poharacskák, mikor a baradlai asszúszöllős fa kulacs eszembe jut, s szégyenüljenek meg. Egy pipa dohányt kiszíván, útnak készültünk ismét, és a barlang másik ágába indultunk, ahol három órányi földön, többnyire mindég a patak partján mentünk egyenes és szép úton, a legpompásabb, magasabb és szélesebb boltozat alatt, mellyben a legderekből falu is megettért volna mindenestül. Néhol félrecsaptunk valami szép kőszikla oldalára, vagy valamelly jeles dolognak megnézésére. Illyen volt a többek között egy jókora kősziklán egy oszlop, melyet, ha egy darab kővel ütöttünk, harang módjára kongott. Találtunk ugyan ilyen zengő követ sokat, de ez nagy és hangos voltára

nézve a többeket sokkal feljülhaladta. Végre sok mászkálásunk után egy szoros lyukhoz értünk, amellyen, mint valami kéményen, grádics és fogódzó nélkül majd hat ölnyre kellett lefelé bocsátkoznunk; ennél foglyosabb helyünk nem volt. De meg is érdemletté azt a bajlódást; mert midőn aláereszkedtünk, a legszebb apró szobákat találtuk, mintha kővé vált kákakunyhók, oszlopokra rakott halászkalyibák lettek volna, egyik sárga, másik fejr, egyik veres, másik kék kövekből alkotva. Délután négy óra volt, hogy kifelé való indulásunkat meghatároztuk, jöllehet ennek az egy ágának végét se érhattük. De minő volt rémülésünk, midőn Ragályi úr inassát ki már jó darab időtől az ittasság miatt társaságunktól elmaradt, vélünk nem láttuk. Öröngő lármával, és hegy-echóztató kurjongatással siettünk déli tanyánk felé; de a sijedernek visszafelettét nem hallottuk. A vak homály, kétségbeesés és halálos éhség áldozatjának tartottuk már, midőn vezetőnk az ebéd-tanyához nem messze a nedves földön a legmélyebb álomban, mindnyájunk megvidulására megtalálta. Nemsokára a barlang szájához jutottunk, s édes meglepéssel, kimagyarázhatatlan belső érzések és gondolatok között bukkantunk ki a zöld gyepre, a friss szellőbe, és az élő teremtetéseket vígasztaló napvilágra.

Ezt a barlangot bejárta Townson anglus, kinek róla relatióját óhajtanám Nagy Gábor barátomtól magyarra fordítva megnyerni, és taval a szegény Dr. Földi. Mi egyéb élő állatot nem találtunk benne, egy a közepébe ugráló nagy vízi békánál. Levegőegét jónak érzettem, legalább rossznak és alkalmatlannak nem. Az a híre, hogy a földesuraság, vagy ha az nem, tehát annak megegyezéséből a vármegye, a terhes búkáló lyukait, a hazai és külföldi utazók kedvéért kivágatja, bővíti és járhatóbbá teszi, mellé korcsmát és vendégfogadót épített. Elég az, hogy a vármegye ingenieurje minden zegét-zugát kiméri, lerajzolja és kinyomtattatja; úgy pedig, hogy a kupfersticheken lévő számok a barlang részeire is fel lévén majd metszve, a könyv után tévedés nélkül öszvejárhatni.

Ennek a barlangnak kitapasztalása egész életembeli experienciáim között a legszebbik, legkedvesebbik; hozzájárulván Gömör vármegyének első látása is, egy rég óhajtott barátommal való szerencsémmel együtt. Soha egyszer jobb kedvű compániában nem voltam, mint a Ragályi uraknál, hol a természetnek két hasonlíthatatlan productumait találtam, t. i. olyan tengeri szőlőt, millyet képzelni se tudtam volna, és amellynek fürtje egy újni hosszú, szeme apró, mogyorónyi nagyságú, termékenysége hitel felett való volt, a viceispán úr kertjében, – és a bártfai savanyú víz, mellynél erősebbet s jobb ízűt egyet sem ittam életemben; legjobban hasonlított a rojcsihoz Styriában.

Patakon való dolgaimat otthon beszéllem el, most csak azt említem, hogy prof. Rozgonyi úrhoz semmi levél nem jött, nála voltam ebéden. Patakról Puky úrral általmentem Regmecre, s ebéden és szembe voltam – – – kivel? – – – Kazinczy Ferenc úrral. Ő azelőtt két héttel szabadult ki több szenvedő társaival Munkácsról. Semmit sem változott; teste, elméje s kedve azon friss, azon ép, melly volt fogsága előtt, – egyedül azt vettem észre benne, hogy beszédét nem teszi olly folytába; de ezt a töredezését ki csudálhatja hat és fél esztendő tartott magánossága után? Szívesen látott, és másnap Patakra bejövén (hol elsőben Vay consiliáriusnak, azután más uraknak adott visitát, s az examenbe is a publicum előtt megjelent) két-ízben engem is meglátogatott, Regmecen pedig minden leveleit, képeit és könyveit megmutatta, azzal az antique módra készült 30 fontos urnával, mellyben szeretője leveleinek hamvát tartja, és amellyet a museumába való beléptekor az íróasztaláról felvévén, azonnal megcsókolt. Elbeszélte rabságába történt dolgait rövideden; megíratatta Dr. Földit; tudta és magamtól is kérdezte Szilágyi Gáborral esett dolgaimat; tudta a Nagy Gábor, Nagy Sámuel és Teleki urakét, s ezt vetette befejezésül utána: „kár, hogy Debreczenben a genieket elnyomni gyönyör-

ködni.” Otthon többet. Én pedig eljöttemkor a következendő verset nyomtam neki kezébe:

Hogy Orpheus, kit a halál fiának,
S az őrebtől felfaltnak gondolának,
Barlangjaikba jajgatának

Hebrus szelíd leányai,

S a bérci echók hangjai;

Véletlen a kies Haemus hegyére,

A poklok félelmes torkából,

Plútónak zordon országából

Mennybéli lantjával kiére:

Örültek a folyamatok,

Örült minden part és sziget,

Örült hegy, völgy, mező, liget,

Örültek a vad állatok;

Főként Eumolpus, a tanítvány

Bús húrjait feligazítván,

Zengette ötlet énekén –

És úgy örült: mint néked Én!

Tokajba kerestem Bessenyei Ferenc kapitány urat, de már ottan nem lakik; sajnáltam, hogy illy tisztelt emberrel öszve nem jöhettem. Holnap tekintetes Szatmári Király kapitány úrhoz megyek Hangácsra. 26. julii Igaron leszek, és onnan Borbély urakhoz átalrandulok. Erős uraméknak tett ígéretemet a szomolnoki rezekek felől nem teljesíthettem; mert sem Nagy Gábor úr, sem Puky úr fel nem mehetett a felföldre. Tisztelem hadnagy Fazekas Mihály és Nagy Gábor uramékat, Senior uramat, Székely és Bajnóci és Erős, Pap, Petes uramékat. Én vásárig haza nem megyek, hanem Igaron púrizálok s nyomtattatok. Ha valami levelem van, a Puky István barátom levelével Kardszagon által el lehet küldeni.

Onga, 19. jul. 1801.